

Інформаційна довідка
щодо проекту Закону України
«Про внесення змін до статті 161 Кримінального кодексу України щодо
встановлення відповідальності за українофобію»
(реєстр. № 15186 від 22.04.2026)*

Анотація. В інформаційній довідці розглянуто підстави запровадження кримінальної відповідальності за українофобію в контексті законопроекту (реєстр. № 15186 від 22.04.2026) (далі – законопроект).

Проаналізовано відповідність законопроекту вимогам Конституції України, основоположним засадам правотворчої діяльності, положенням чинного законодавства про кримінальну відповідальність, законам України, що регулюють суспільні відносини у сфері запобігання та протидії дискримінації.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, правопорушення, національні інтереси, дискримінація, українофобія, ворожнеча.

Вступ

Відповідно до статті 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Проголосивши фундаментальний принцип рівності та задекларувавши його в Конституції, держава тим самим взяла на себе обов'язок спрямовувати свою діяльність на забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина та протидіяти будь-яким проявам дискримінації, зокрема расизму, ксенофобії.

Так, із метою захисту національних інтересів, національної безпеки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави 21 березня 2023 року прийнято Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», яким визначено поняття українофобії як дискримінаційних дій, публічно висловлених закликів, у тому числі в медіа, у літературних та мистецьких творах, що заперечують суб'єктність Української держави, української нації, боротьбу проти підкорення, експлуатації, асиміляції Українського народу, а також правомірність захисту політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитку української національної державності, науки, культури, зневажають питомі етнокультурні ознаки українців, ігнорують українську мову та культуру (пункт 6 статті другої).

Відповідно до частини першої статті 4 Закону України «Про громадські об'єднання» утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення,

пропаганду російської імперської політики та її символіки, комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки, порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, у тому числі шляхом представлення збройної агресії Російської Федерації проти України як внутрішнього конфлікту, громадянського конфлікту, громадянської війни, заперечення тимчасової окупації частини території України; пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну, заборонено.

Законопроект розроблено з метою «створення ефективного законодавства, яке криміналізує українофобію як один із методів гібридної війни проти України, посилить інформаційну стійкість держави та забезпечить правовий захист Української Державності, мови та культури як фундаментальних основ конституційного ладу»¹.

Основна частина

Законопроект пропонується внести зміни до статті 161 Кримінального кодексу України (далі – КК України), передбачивши відповідальність за прояви українофобії, що полягають у: публічних закликах (у тому числі з використанням медіа, в літературних чи мистецьких творах тощо) до заперечення суб'єктності Української держави, української нації; виправданні підкорення, експлуатації або асиміляції Українського народу, а також запереченні правомірності боротьби за незалежність, захисту політичних, економічних, культурних прав Українського народу, розвитку Української Державності, науки, культури; публічній зневазі до питомих етнокультурних ознак, дискредитації української мови та культури з метою підризу національної ідентичності.

Визнаючи необхідність удосконалення підстав відповідальності за порушення конституційного принципу рівності прав та свобод, вважаємо за доцільне зазначити таке.

Закони, якими встановлюється відповідальність за протиправні діяння, – це комплексні нормативно-правові акти, норми яких мають бути універсальними. Їх завданнями є охорона в сукупності всіх прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням тощо, а не вирішення проблем окремих правовідносин. Правова система України не належить до систем прецедентного права. Отже, норми про встановлення кримінальної відповідальності мають бути побудовані таким чином, щоб доповнення кодексу новими складами правопорушень

¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 161 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за українофобію» (реєстр. № 15186 від 22.04.2026). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69915>

(частиною статті або новою статтею) у подальшому не тягнуло за собою доповнення їх цілою низкою нових складів, які, по-суті, мають майже ідентичні об'єктивні та суб'єктивні ознаки.

З огляду на вимоги законотворчості, зміна норм кримінального закону щодо розширення сфери його дії чи посилення відповідальності має здійснюватися за принципом крайньої необхідності (коли без цього дійсно не можна обійтися) й обґрунтованості (на основі аналізу статистичних даних поширення правопорушення, кримінологічної характеристики злочинності певного виду, аналізу ефективності покарань тощо).

Наведені в пояснювальній записці до законопроекту твердження про те, що «хоча чинна редакція статті 161 Кримінального кодексу України включає до складу кримінального правопорушення такі дії, як «національна ворожнеча» та «приниження національної честі та гідності», але це не повною мірою охоплює специфічне явище українофобії ... це ускладнює реалізацію превентивної ролі кримінального закону як засобу спонукання суб'єктів, які перебувають під юрисдикцією України, до утримання від вчинення дій, які чинним законодавством визначені як українофобія»² не можуть вважатися достатнім обґрунтуванням доцільності пропонованих законодавчих новел.

Спираючись на зміст законодавчо визначеного поняття українофобії (пункт 6 статті 2 Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів»), можна відзначити, що у чинному законодавстві України вже передбачено відповідальність за окремі форми її прояву. А саме за: порушення закону щодо функціонування і застосування української мови як державної (стаття 188-52 Кодексу України про адміністративні правопорушення); колабораційну діяльність (стаття 11-1 КК України); умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на припинення національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (стаття 161 КК України); ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію (стаття 300); прямі та публічні заклики до геноциду, проголошені з метою повного або часткового знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої, а також виготовлення матеріалів із закликами до

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до статті 161 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за українофобію» (реєстр. № 15186 від 22.04.2026). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69915>

вчинення таких діянь з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (частина друга статті 442 КК України); виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганду комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (стаття 436-1 КК України); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікацію її учасників (стаття 436-2 КК України) тощо.

Окрім цього, вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату є обставиною, яка обтяжує покарання (пункт 3 частини першої статті 67 КК України), а вчинення правопорушення з мотивів/мети расової, національної, релігійної ворожнечі чи нетерпимості є кваліфікуючою ознакою: умисного вбивства (пункт 14 статті 115 КК України), тяжких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень (частина друга статей 121, 122 КК України), побоїв і мордування (частина друга статті 126 КК України), катування (частина друга статті 127 КК України), погрози вбивством (частина друга статті 129 КК України), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (частина друга статті 110 КК України).

Загалом запровадження підстав відповідальності за прояви усіх можливих різновидів ксенофобії закладає підґрунтя для подальших законодавчих ініціатив щодо уточнення переліку ознак об'єктивної сторони складу правопорушення, передбаченого статтею 161 КК України, оскільки на території України проживають представники понад 100 національних меншин (спільнот).

Положення щодо набрання чинності законопроекту не враховують приписів Конституційного Суду України, викладених у Рішенні від 15 квітня 2020 року № 2-р(П)/2020, де зазначено, що відповідно до принципу верховенства права важливо передбачити розумний часовий проміжок між офіційним оприлюдненням закону й набранням ним чинності.

Висновок

Запобігання та протидія порушенням рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками передбачає забезпечення реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності та покарання.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*